

Katherine Lebow, *Unfinished Utopia. Nowa Huta, Stalinism, and Polish Society, 1949–1956*, Ithaca and London: Cornell University Press, 2013, ss. XIV, 233; ISBN 978-08-0145-124-9.

Książka Katherine Lebow wpisuje się w obszar szeroko rozumianej historii społecznej. Zasadnicza jej część poświęcona jest społeczności Nowej Huty w latach 1949–1956, a więc w okresie stalinizmu w Polsce. Wbrew tytułowi praca ta nie dotyczy jednak polskiego społeczeństwa. Poza pewnymi stwierdzeniami natury ogólnej, odnoszącymi się do ówczesnych przeobrażeń związanych z instalowaniem i ugruntowywaniem władzy komunistycznej w kraju, w pracy trudno doszukać się jakichkolwiek głębszych analiz i wniosków dotyczących tegoż zagadnienia. Poza tym dyskusyjna pozostaje kwestia reprezentatywności społeczności Nowej Huty dla polskiego społeczeństwa. Mimo że autorka porównuje tę społeczność do innych miast w Polsce (m.in. Wrocławia), w których warstwa robotnicza po wojnie składała się w większości z ludności napływowej (s. 77–81), to jednak specyfika Nowej Huty, pierwszego polskiego miasta socjalistycznego, zbudowanego od podstaw, pozbawionego ludności autochtonicznej, w olbrzymim stopniu utrudnia takie porównanie. Ponadto należy zaznaczyć, że we fragmentach poświęconych problematyce stalinizmu w Polsce pominięto wiele ważnych aspektów odzwierciedlających istotę tegoż zagadnienia. Zbyt pobieżnie potraktowano bowiem rolę polskich komunistów w procesie budowy nowej rzeczywistości politycznej, społecznej i gospodarczej, ich uzależnienie od moskiewskiej centrali, a także ówczesną działalność organów bezpieczeństwa oraz metod manipulacji społeczeństwem.

W pracy można wyróżnić trzy główne wątki: planiści i architekci Nowej Huty, jej budowniczowie i społeczność oraz życie codzienne w Nowej Hucie. Pierwszemu zagadnieniu poświęcony został rozdział *Unplanned City* (rozdział pierwszy). Oprócz kwestii związanych z opisem grupy osób odpowiedzialnych za projekt budowy miasta i jego realizację w rozdziale ukazano okoliczności powstania miasta w powiązaniu z ówczesnymi przeobrażeniami gospodarczymi oraz oficjalną propagandą towarzyszącą całemu przedsięwzięciu. Na szczególną uwagę w tym rozdziale zasługują fragmenty poświęcone przyczynom wiary części społeczeństwa w głoszone przez komunistów hasła oraz zjawisku „przystosowywania się” do nowej rzeczywistości politycznej. Powiązanie tradycyjnych wartości z elementami życia społecznego kreowanego przez władze komunistyczne doprowadziło – według autorki – do wykształcenia się specyficznego systemu wartości i unikalnego modelu interpretacji zmian zachodzących w kraju.

Kolejne rozdziały pracy poświęcone zostały budowniczym Nowej Huty i jej mieszkańcom. W rozdziale *New Men* (rozdział drugi) dokonano charakterystyki osób, które zdecydowały się na przyjazd do nowo budowanego miasta w celu znalezienia tam pracy i mieszkania. Grupę tę scharakteryzowano pod względem wieku, pochodzenia społecznego, wykształcenia, a także – co jest niezmiernie ważne – motywacji, jaką się kierowali w podejmowaniu decyzji o przyjeździe. Ponadto wskazano także możliwości, jakie dawało młodym ludziom budowane wówczas miasto. Przy tej okazji opisano – choć dość pobieżnie – zmiany społeczne, jakie zaszły w Polsce w latach powojennych. Bardzo ważnym zjawiskiem opisanym w rozdziale jest ukazanie procesu powstawania społeczności nowohucian, identyfikujących się z zamieszkiwaną przez siebie dzielnicą. Biorąc pod uwagę fatalne warunki życia, jakie panowały w Nowej Hucie (w pracy została ona przedstawiona jako synonim dzikiego świata, w którym szerzyły się chaos, anarchia i brak planowania), wykształcanie się patriotyzmu lokalnego było zjawiskiem dość skomplikowanym.

Rozdział trzeci (*The Poor Worker Breaks His Legs*) poświęcony został współzawodnictwu pracy. Zjawisko to ukazano między innymi na przykładzie historii Piotra Ożańskiego, prototypu postaci Macieja Birkuta z filmu Andrzeja Wajdy *Człowiek z marmuru*. W rozdziale tym scharakte-

ryzowano także formy agitacji oraz konkretne efekty, jakie przyniósł ruch stachanowców w Nowej Hucie. Mimo dość wnikliwej analizy tych zagadnień zbyt pobieżnie potraktowano jednak kwestię politycznej kontroli nad realizacją zadań wytyczonych przez partię.

W kolejnym rozdziale pracy (*Women of Steel*) dokonano analizy sytuacji kobiet pracujących i mieszkających w Nowej Hucie, zarówno w odniesieniu do ich działalności zawodowej, jak i roli, jaką spełniały w rodzinie. K. Lebow wykazała, że mimo pewnej emancypacji kobiet w dziedzinie zawodowej (praca zarobkowa) komunizm nie zmienił tradycyjnego postrzegania pozycji kobiety w sferze publicznej i prywatnej.

Rozdział piąty (*The Enlightenment of Kasza*) ukazał Nową Hutę jako miejsce, w którym szerzyły się deprawacja, alkoholizm i prostytucja oraz rozwijały się ówczesne subkultury młodzieżowe (m.in. bikiniarze). Wykazano przy tym całkowite fiasko ówczesnych władz w dziedzinie kształtowania nowego społeczeństwa w nowym mieście. Klęska ta była w dużej mierze wynikiem nieskuteczności i prowizoryczności większości akcji podejmowanych przez władze w odniesieniu do mieszkańców Nowej Huty. Organizacja czasu wolnego nowohucian, zgodnie z oficjalną wizją tamtejszej społeczności jako ostoji proletariatu, nie mogła przynieść zadawalających efektów, chociażby z uwagi na niemal całkowicie nieatrakcyjną ofertę budowanych tam, w niewielkiej liczbie, instytucji kulturalnych (świetlice, teatr itp.). Przy opisie spędzania wolnego czasu zbyt pobieżnie potraktowano jednak wątek religii w życiu codziennym mieszkańców Nowej Huty. Kreowane przez władze miasto bez Boga było bowiem zamieszkiwane w zdecydowanej większości przez ludzi wierzących, co niewątpliwie kolidowało z oficjalną wizją miasta i jego społeczności. Zagadnienie to jest tym bardziej istotne, że wiele z buntów mających miejsce w Nowej Hucie w późniejszym okresie, o czym pisze autorka w rozdziale szóstym, było związanych właśnie z kwestią ograniczania przez władze wolności religijnej.

W ostatnim, szóstym, rozdziale pracy (*Spaces of Solidarity, 1956–1989*) przedstawiono reakcję mieszkańców Nowej Huty na kryzysy polityczne w kraju w latach 1957–1979 oraz opisano narodziny Solidarności w tejsze dzielnicy. Według autorki, pokolenie, które tworzyło Nową Hutę, stało się jednym z wielu wojowniczych centrów Solidarności w kraju. Z rozdziałem tym współgra zakończenie pracy, w którym m.in. ukazano losy Nowej Huty po upadku komunizmu i podczas transformacji ustrojowej.

Oprócz wyżej wymienionych uwag pewne zastrzeżenia budzi także dość marginalne potraktowanie relacji pomiędzy Nową Hutą a Krakowem i okolicznymi wsiami. Poza tym w pracy wiele wątków zostało jedynie zasygnalizowanych. Być może ma to związek ze zbyt dużą liczbą podrozdziałów, nieraz bardzo krótkich, umożliwiających jedyne pobieżne przedstawienie poruszonych w nich kwestii. Ponadto wystąpiły błędy faktograficzne i zbyt uproszczenia w przedstawieniu niektórych opisywanych wydarzeń. Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR) powstała w 1948 roku z połączenia Polskiej Partii Robotniczej (PPR) i Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS), a nie PPR, PPS i PSL – Polskiego Stronnictwa Ludowego (s. 24). Przy opisie referendum ludowego z 1946 roku autorka wspomniała, że zgodnie z państwową propagandą nakazano głosować trzy razy tak, ale nie wyjaśniła, jakie konkretne pytania zadano głosującym, co czyni ten fragment zupełnie niejasnym (s. 14). Autorka nie wyjaśniła również, na czym dokładnie miała polegać „normalizacja”, jaka nastąpiła w Polsce po październiku 1956 roku (s. 154).

Można również polemizować ze stwierdzeniem autorki, że Nowa Huta odwoływała się zarówno do romantycznego, jak i pragmatycznego dziedzictwa polskiego nacjonalizmu (s. 22). Ponadto porównanie Nowej Huty do Centralnego Okręgu Przemysłowego z czasów II Rzeczypospolitej (s. 19–22) powinno bardziej uwzględniać skomplikowaną sytuację polityczną i społeczno-gospodarczą Polski po II wojnie światowej oraz jej uzależnienie od komunistycznych władz ZSRR.

Budowa Nowej Huty, w przeciwieństwie do COP-u, oprócz aspektu gospodarczego miała również na celu stworzenie nowego społeczeństwa opartego na wzorach socjalizmu w wydaniu radzieckim.

Niewątpliwie atutem pracy jest wykorzystanie wspomnień i relacji konkretnych osób, co pozwoliło spojrzeć na opisywane wydarzenia z perspektywy zwykłych ludzi, zaangażowanych w proces powstawania Nowej Huty. Na uwagę zasługuje również pokaźna bibliografia. Oprócz ogromnej liczby pozycji poświęconych opisywanej tematyce w pracy wykorzystano także materiały archiwalne przechowywane w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Państwowym w Krakowie, Archiwum Urzędu Miasta Krakowa oraz Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (Oddział w Krakowie). Zamieszczono również połączony indeks nazwisk oraz indeks przedmiotowy. Z tekstem współgrają bezpośrednio zdjęcia.

Reasumując, praca Katherine Lebow porusza wiele różnorodnych aspektów związanych z powstaniem Nowej Huty i zamieszkującą ją społecznością do końca ery stalinizmu w Polsce, tj. do 1956 roku. Mimo dość pobieżnego potraktowania niektórych aspektów, wpływających miejscami na powierzchowność przeprowadzonej analizy, książka ta stanowi istotny wkład do dotychczasowej literatury poświęconej Nowej Hucie.

Aleksandra Arkusz